

Микільська Церква (Біла Церква)

Анастасія Сторожук, студентка ¹ (ORCID: 0009-0007-4921-9811)

Київський національний університет будівництва і архітектури, Київ, Україна

АНОТАЦІЯ

У роботі досліджено історію, архітектурні особливості та культурне значення Микільської церкви 1706 року – пам'ятки українського бароко, яка зберегла у собі багатотисялітні традиції православного храму. Розкрито значення храму в контексті української історії, його вплив на формування архітектурної школи та духовного життя України.

Ключові слова: українське бароко, дерев'яна архітектура, Микільська церква, храм, козацька доба, спадщина.

1. ВСТУП

Центральну площу Білої Церкви – Соборну – формують Спасо-Преображенський собор і Костел святого Іоанна Хрестителя, що є не лише окрасою, а і центром духовного життя міста. Поряд з цими пам'ятками архітектури XIX століття зберігся маленький затишний храм Святителя Христового Миколая (більш відомий у місті як Миколаївська, або Микільська церква). Микільська церква – це найстаріший храм древнього міста, його передісторія сягає до дерев'яної церкви, яка стояла тут ще у XVI столітті. Пам'ятка українського бароко із понад двохсотлітньою історією завдячує своєю появою гетьманові Івану Мазепі. Микільська церква – це унікальна пам'ятка сакральної архітектури доби українського бароко, яка була зведена у 1706 році. Вона є не лише прикладом високої майстерності українських зодчих початку XVIII століття, а й важливим свідченням духовного та культурного життя українського народу в період козацької автономії.

2. МЕТА

Дослідити історію будівництва, архітектурні особливості та культурну спадщину Микільської церкви 1706 року, а також її вплив на розвиток української церковної архітектури

3. ІСТОРІЯ МИКІЛЬСЬКОЇ ЦЕРКВИ

На початку XVII століття у центрі міста була зведена велика дерев'яна церква святого Миколая, що стала головним храмом Білої Церкви. Перед святинєю розташовувалася міська торгова площа. Церква була важливою релігійною та суспільною спорудою: у 1622 році її відвідав Єрусалимський патріарх Феофан, у 1639 – майбутній король Ян Казимир, а в 1651 році – гетьман Богдан Хмельницький. Залишки тієї давньої церкви були виявлені у 1839 році під час заміни підлоги вже сучасного храму.

Нинішня кам'яна Микільська церква була закладена у 1706 році на місці своєї дерев'яної попередниці. Архітектурно вона була задумана як великий трипрестольний храм, однак через політичні обставини – втечу гетьмана Івана Мазепи, Прутський мир 1711 року та передачу Білої Церкви під контроль Речі Посполитої – будівництво так і не було завершено повністю.

За переказами, гетьман Мазепа, який на той час обрав Білу Церкву однією з опор своєї влади, зосередив у місцевому замку чималі багатства після конфлікту з фастівським полковником Семеном Палієм. Плануючи залишитися в місті надовго, він і заклав фундамент нового храму. Історичне свідчення цьому – металева платівка з написом,

знайдена в 1842 році у фундаменті північної стіни церкви. У тому ж місці були виявлені й мощі святих, які, згідно з написом, зберігалися у спеціальній ніші в камені, закладеному під час будівництва храму[1].

План храму не має аналога серед пам'яток української архітектури XVII–XVIII століть, його розміри нагадують розміри таких стародавніх храмів, як Орининська церква в Києві (1037 р.) або Успенський собор Єлецького монастиря. На початку XVII ст. споруджується дерев'яна велика церква святого Миколая, яка була на той час головним храмом міста. В її стінах у 1620 році проводив службу Єрусалимський патріарх Феофан. Тут у різні часи були присутні на богослужінні знатні представники козацької старшини, зокрема, гетьман Богдан Хмельницький. Також відвідував церкву король польський Ян Казимир. Територія Миколаївської церкви стала місцем поховання знатних містян, священнослужителів, захисників міста.

Місце для церкви було обрано не випадково. Один з її дослідників викладач Київського університету Бутник-Сіверський писав, що в 1838 р. неподалік від Микільської церкви Олександра Браницька буде Преображенську церкву, дзвіниця якої була споруджена серед руїн вівтарної частини якогось стародавнього храму.

В історичних джерелах зазначено, що храм був центром не лише духовного життя, а й місцем громадських зборів. Біля церкви регулярно збиралися козацькі ради, на яких обговорювалися місцеві справи, вирішувалися юридичні спори та планувалися оборонні заходи. Таким чином, храм виконував функцію і релігійного, і соціального центру.

Рисунок 1 . Микільська Церква

У 1799 році Микільська церква зазнала значних ушкоджень через пожежу. Після освячення Преображенського собору в 1839 році функціонування храму було офіційно припинено.

Північну частину споруди розібрали, а південна – нинішня Микільська церква – залишилася в руїнах.

Лише у 1852 році завдяки зусиллям настоятеля Преображенського собору – отця Петра Гавриловича Лебединцева (1819–1896), відомого історика, археолога, публіциста та редактора «Київських єпархіальних відомостей» – вдалося відновити південну частину храму та зберегти її для майбутніх поколінь. Варто зазначити, що саме Лебединцев у 1861 році проводив панахиду за Тарасом Шевченком у церкві Різдва Христового в Києві.

Церква зберігала унікальні святині. Однією з таких реліквій був фрагмент Животворного Хреста Господнього, інкрустований у золотий хрестик. За переказами, ця святиня була подарунком графа Браницького князю Потьомкіну-Таврійському на знак перемоги при взятті Очакова. Окрім того, в храмі зберігалися цінні стародруки, зокрема львівське «Євангеліє» 1634–1636 років у золотій оправі та московське «Євангеліє» 1657 року, надруковане в царській друкарні [2].

4. АРХІТЕКТУРНІ ОСОБЛИВОСТІ

Церква побудована у традиціях тридільного триверхоного храму. Складається з бабинця, нави та вівтарної частини. Центральний зруб вищий за бічні, що підкреслює вертикальність композиції. Цікавою особливістю є багатий різьблений декор, що прикрашає карнизи, віконні наличники та двері.

Куполи мають грушоподібну форму, характерну для українського бароко, з маківками, завершеними хрестами. Застосування місцевих порід дерева (дуба та сосни) не лише забезпечило довговічність споруди, а й додало їй природної естетики. Під центральним склепінням в нішах збереглися зображення XVIII століття, виконані в стилі народного іконопису (серед них образ св. Миколи).

В середині 60-х рр. церковна будівля була капітально відремонтована і зараз це прямокутна в плані споруда (14,6X14,8 м), висотою 11,7 м, розділена на два приміщення – вівтар і південну частину. Північна частина відсутня, і це робить будівлю асиметричною. Кожне з приміщень має окремий вихід. Східний фасад з підвищеною середньою частиною увінчують три невеликі бані[3].

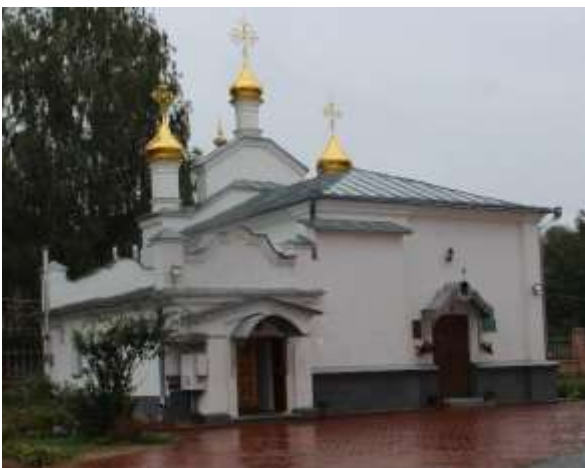

Рисунок 2. Микільська церква

5. КУЛЬТУРНЕ ЗНАЧЕННЯ

Микільська церква є важливим прикладом поєднання народних будівельних традицій та козацької архітектурної

школи. Вона не лише служила місцем богослужінь, а й виконувала роль культурного центру громади. У храмі зберігалися рукописні книги, старовинні ікони та предмети козацької доби.

Церква відіграла важливу роль у збереженні української духовної ідентичності в періоди політичних утисків. Вона надихнула наступні покоління архітекторів на створення храмів у подібному стилі, ставши архетипом для багатьох церков Правобережної України.

6. ВИСНОВОК

Микільська церква 1706 року є надзвичайно цінною пам'яткою української духовної та архітектурної спадщини, яка яскраво уособлює традиції та світогляд українського народу початку XVIII століття. Це не просто храм – це історичний символ стійкості громади, її духовної зрілості та культурної самобутності.

Протягом понад трьох століть церква вистояла в умовах політичних змін, воєнних лихоліть і релігійних переслідувань. Вона не тільки збереглася як архітектурна споруда, але й залишалася центром релігійного життя громади, об'єднуючи людей навколо спільних цінностей, традицій і віри. Саме завдяки таким храмам українці змогли пронести крізь віки свої духовні надбання, зберігши національну ідентичність.

Архітектурні особливості Микільської церкви – поєднання українського дерев'яного бароко, багатий різьблений декор, гармонійні пропорції – є свідченням високої майстерності українських зодчих. Водночас храм ілюструє тісний зв'язок між архітектурою і народним мистецтвом, адже багато декоративних елементів відображають народні мотиви, які зберігалися і передавалися від покоління до покоління. Саме такі храми є живими свідками минулого, які й сьогодні здатні об'єднувати людей довкола вічних цінностей віри, краси та єдності. Збереження таких пам'яток, як Микільська церква, є важливою справою не тільки для національної історичної науки, а й для культурного розвитку сучасного українського суспільства.

29 червня 2023 на засіданні Білоцерківської міської ради було ухвалено рішення передати Микільський храм в користування ПЦУ.

Список літератури:

[1] Микільська Церква (Біла Церква). URL: <https://surl.li/afpfcr>

[2] Українське бароко. URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/Українське_бароко

[3] Ярмола О. В. Культурні цінності вилучені з фондів Білоцерківського краєзнавчого музею у 1930-і роки. Проблеми збереження та відродження пам'яток історії та культури. Матеріали науково-практичної конференції присвяченої 70-річчю Білоцерківського краєзнавчого музею. Біла Церква, 1994. С. 30–32.